

TƯ BẢN PHÁP KHAI THÁC THAN CHÌ (GRAPHITES) Ở LÀO CAI (1924 – 1928)

Nguyễn Đại Đồng

Trường Đại học Khoa học - ĐH Thái Nguyên

TÓM TẮT

Lào Cai là một tỉnh miền núi phía Bắc, địa phương có nguồn tài nguyên khoáng sản phong phú, đa dạng, đặc biệt là than chì. Do vậy, chính quyền thực dân Pháp cho tìm kiếm và khai thác than chì ở Lào Cai. Nghiên cứu hoạt động tìm kiếm và khai thác than chì của tư bản ở Lào Cai, tác giả sử dụng phương pháp lịch sử và phương pháp logic, phương pháp phân tích, tổng hợp để nghiên cứu những nội dung: Nguyên nhân thị trường thế giới cần nguyên liệu than chì; Việc thành lập Công ty Đông Dương than chì; phân tích nhu cầu cần xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì; sản lượng khai thác và xuất khẩu than chì ở Lào Cai từ năm 1924 đến 1928. Kết quả nghiên cứu này là cơ sở quan trọng cho tác giả nghiên cứu hoạt động khai thác than chì của tư bản Pháp trong những năm 1934 đến 1945.

Từ khóa: Khai mỏ Lào Cai; khai thác mỏ; mỏ than chì; Công ty Đông Dương than chì; chính quyền thực dân Pháp.

Ngày nhận bài: 14/6/2020; Ngày hoàn thiện: 30/6/2020; Ngày đăng: 30/6/2020

FRENCH CAPITAL EXPLOITED GRAPHITES (GRAPHITES) IN LAO CAI (1924 - 1928)

Nguyen Dai Dong

TNU - University of Sciences

ABSTRACT

Lao Cai is a northern mountainous province, local with rich and diverse mineral resources, especially graphite. Therefore, the French colonial government allowed to search and exploit graphite in Lao Cai. Studying the graphite search and exploitation activities of capitalists in Lao Cai, the author uses historical and logical methods, analytical and general methods to study the following contents: the cause of the world market. world needs graphite materials; The establishment of Indochina Graphite Company; analyzing the need to build a graphite ore processing plant; Graphite production and export in Lao Cai from 1924 to 1928. This research result is an important basis for the author to study the graphite mining activity of French capital in the years 1934 to 1945.

Keywords: Lao Cai mining; mining; graphite mine; Indochina graphite company; French colonial government.

Received: 14/6/2020; Revised: 30/6/2020; Published: 30/6/2020

1. Giới thiệu

Khi tiến hành xâm lược Việt Nam, thực dân Pháp rất thèm muốn tài nguyên mỏ Bắc Kỳ. Đầu thế kỷ XX, kỹ sư mỏ Charpentier nhận định: "...Chính tương lai tốt đẹp nhất là dành cho Bắc Kỳ, nhờ vào sự giàu có về mỏ của nó... rằng Bắc Kỳ có những tài nguyên riêng vào loại quan trọng nhất..." và rằng "có thể rút ra từ đất đai và lòng đất của nó một nguồn thu nhập lớn cho nước Pháp" [1, tr. 32].

Lào Cai là vùng đất có nhiều tiềm năng khoáng sản, đặc biệt là than chì (graphit). Than chì là một trong những nguyên liệu quan trọng được dùng trong nhiều ngành sản xuất khác nhau, đặc biệt là sản xuất pin điện, ắc quy điện, bút chì. Nhu cầu của Pháp và thế giới về than chì ngày càng tăng nhanh, do sự phát triển của kinh tế - xã hội. Vì vậy, thực dân Pháp cấp giấy phép cho bọn tư bản tiến hành các hoạt động tìm kiếm, khai thác mỏ than chì ở Lào Cai.

Vấn đề khai thác mỏ than chì ở Lào Cai, tác giả nghiên cứu: Nguyên nhân thị trường thế giới cần nguyên liệu than chì; Thành lập Công ty Đông Dương than chì; phân tích nhu cầu cần xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì; sản lượng khai thác và xuất khẩu than chì ở Lào Cai từ năm 1924 đến 1928.

2. Nội dung

2.1. Công ty Đông Dương than chì (*Société indochinoise des Graphites*)

Đối với Pháp và các nước tư bản phương Tây, than chì là một trong những nguyên liệu quan trọng được sử dụng vào nhiều ngành sản xuất khác nhau, đặc biệt là sản xuất pin điện, ắc quy điện, bút chì. Nhu cầu của Pháp và thế giới về than chì ngày càng tăng nhanh, do sự phát triển của kinh tế - xã hội, trong khi đó, than chì trên thế giới không thực sự nhiều. Chỉ một số nước sở hữu nguồn tài nguyên này, gồm: Madagascar, Srilanca, Canada và Việt Nam.

Trước năm 1924, thị trường than chì trên thế giới tương đối ổn định nhờ nguồn cung đến từ

Srilanca. Tuy nhiên, vào năm 1924, phần lớn mỏ than chì ở Srilanca, khi đó là thuộc địa của Anh, đều bị ngưng hoạt động, do chính sách của chính quyền thuộc địa Anh. Điều này đã gây ra cuộc khủng hoảng trầm trọng than chì trên thị trường thế giới, do cung không đáp ứng được cầu.

Từ việc mất cân bằng cung cầu, giá bán than chì trên thị trường thế giới tăng nhanh chóng. Khai thác than chì trở thành một nguồn lợi lớn đối với tư bản Pháp. Giá than chì năm 1925 là 2.500 francs/ tấn, tương đương khoảng 160 đồng bạc Đông Dương/tấn [2, tr. 15]. Đầu năm 1926, giá than chì tăng lên 210 đồng bạc/tấn.

Tờ *L'Éveil économique de l'Indochine* đánh giá: "Sự tăng giá của than chì trên thị trường là điều kiện thuận lợi để đầu tư tài chính cho việc khai thác than chì ở Bắc Kỳ. Điều này thực sự cần thiết và xứng đáng cho việc sáng lập các công ty khai thác than chì ở Lào Cai" [3].

Từ nhu cầu của thị trường thế giới và nước Pháp về than chì, tư bản Pháp cho tìm kiếm, khai thác than chì ở Việt Nam. Kết quả tìm kiếm của người Pháp, than chì có ở Lào Cai và Yên Bái.

Để khai thác than chì ở Lào Cai, Công ty Đông Dương than chì (*Société indochinoise des Graphites*) được thành lập (ngày 8/4/1925). Đây là công ty chuyên về khai thác mỏ, gồm khai thác mỏ than chì, than hoặc mỏ kim loại và tất cả các loại mỏ khác ở Đông Dương và ở Pháp. Ngoài ra, công ty này còn kinh doanh trong lĩnh vực thương mại mỏ, chế biến mỏ, cũng như các sản phẩm phụ từ khai thác mỏ.

Lúc đầu, Công ty than chì Đông Dương (*Société des Graphites de l'Indochine*) được thành lập và có trụ sở tại Pháp, số 97 đại lộ Malesherbes, Paris. Khi thành lập, Công ty này có vốn kinh doanh là 5 triệu francs. Đây là công ty cổ phần, mỗi cổ phần là 500 francs [4].

Ngày 20/6/1925, để tập trung khai thác mỏ than chì ở Lào Cai, Hội đồng quản trị của

Công ty Đông Dương than chì (Société indochinoise des Graphites) chuyển trụ sở chính đến Lào Cai. Hội đồng quản trị đã bổ nhiệm Georges Barondeau làm giám đốc, một người được đánh giá là có rất nhiều kinh nghiệm, am hiểu về khai thác mỏ ở vùng thượng du Bắc Kỳ [5].

So với các công ty khai mỏ ở Việt Nam, thì Công ty Đông Dương than chì Lào Cai ra đời khá muộn, người Pháp đánh giá công ty này thuộc nhóm “Những người chậm trễ” ở Đông Dương. Tuy ra đời muộn, nhưng công ty đã cho phát hành cổ phiếu. Trong hình 1 là hình ảnh cổ phiếu của công ty.

Hình 1. Cổ phiếu của Công ty Đông Dương than chì năm 1926 [6]

2.2. Khai thác mỏ than chì

2.2.1. Xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì

Ở Lào Cai, người ta phát hiện một mỏ than chì bên bờ trái của sông Nậm Thi, cách trung tâm Lào Cai khoảng 4 km. Mỏ than chì ở Lào Cai chạy dọc bờ trái của sông Hồng, cách tuyến đường sắt Hà Nội - Lào Cai chừng 2 đến 4 km. Than chì còn có ở Phố Lu, Bảo Hà.

Việc phát hiện và khai thác mỏ than chì ở Lào Cai là điều vô cùng quan trọng vì nó có thể cung cấp nguyên liệu cho sự phát triển công nghiệp chung của chính quốc và cũng là yếu tố tạo sự phát triển cho kinh tế ở thuộc địa. Đây là nguồn nguyên liệu rất hiếm và thường xuyên được kiếm tìm ở thị trường Âu Châu, Pháp và Mỹ để sản xuất que hàn, điện cực và nồi lò trong luyện kim.

Cũng từ năm 1925, giá than chì trên thị trường thế giới tăng lên nhanh chóng, đây là một trong

những nguyên nhân thúc đẩy Công ty than chì Đông Dương quyết định chuyển trụ sở chính sang Việt Nam, đặt tại Lào Cai để thuận lợi hơn, thúc đẩy khai thác than chì ở đây.

Tuy nhiên, qua đánh giá, than chì khai thác được ở Lào Cai chứa khoảng 12 đến 15% carbon, do vậy vấn đề chế biến than chì khai thác để thu được than chì có chất lượng tốt được đặt ra. Việc chế biến sẽ giúp tăng giá bán của sản phẩm, giảm chi phí vận chuyển. Trên thực tế, giá mỗi tấn than chì hàm lượng 85% là 2.500 francs (168 đồng)/tấn, trong khi đó, than chì thô chưa qua xử lý chỉ có giá 3 đồng/tấn. Trong khi đó, chi phí các loại khác, như: vận chuyển, máy móc cho mỗi tấn đã là 20 đồng bạc. Như vậy, việc khai thác và xuất thô than chì ở Lào Cai sẽ không có lãi, thậm chí thua lỗ nặng. Theo đánh giá của các kỹ sư mỏ của Pháp, để có 1 tấn than chì đạt tỷ lệ 85% cần phải xử lý 7 tấn than chì thô khai thác được ở Lào Cai [2, tr.15].

Năm 1926, trong 1 tấn than chì ở Lào Cai, với trữ lượng khoảng 900.000 tấn thì có 450.000 tấn cần phải chế biến để đạt được than chì có hàm lượng 88%. Vì chưa có nhà máy xử lý, nên số quặng than chì này phải chờ về Pháp xử lý sau đó mới xuất khẩu. Ở Pháp, công ty chuyên xử lý than chì thô thành than chì có hàm lượng 99% được đặt tại Gauchy (miền Bắc nước Pháp).

Năm 1926, ý tưởng xây dựng một nhà máy xử lý quặng than chì ở Lào Cai được Công ty Đông Dương than chì nghiên cứu với sự hỗ trợ của Công ty Công nghiệp than chì Gauchy (Société industrielle des graphites). Sau khi được xây dựng, nhà máy này có thể xử lý 250 tấn quặng than chì mỗi tháng, sau đó tăng lên 450 tấn/tháng [5].

Nhà máy này được xây dựng ngay bên bờ sông Nậm Thi, được trang bị máy móc, thiết bị hiện đại. Máy tuyển quặng than chì chạy bằng ga, công suất mỗi máy khoảng 180 mã lực. Năm 1927, Công ty tiếp tục đầu tư xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì thứ hai, ngay cạnh khu mỏ khai thác. Công suất thiết kế có thể xử lý 3.000 tấn/năm. Năm 1928, nhà máy được đầu tư thêm một máy mới công

suất 320 mã lực, nâng công suất xử lý quặng chì lên khoảng 300 tấn mỗi tháng [7].

2.2.2. Sản lượng khai thác và xuất khẩu than chì ở Lào Cai (1924-1927)

Các vỉa than chì ở Lào Cai được đánh giá là mỏ khai thác duy nhất ở Bắc Kỳ và Đông Dương cho đến năm 1926, đồng thời là mỏ rất quan trọng về trữ lượng và chất lượng. Công ty đã khoanh vùng và đạt được quyền sở hữu trên một diện tích khoảng 32.000 ha.

Công ty tập trung khai thác, chủ yếu là khai thác theo kiểu lộ thiên, trong 3 vỉa chính, dài khoảng 1 km. Việc khai thác than chì ở Lào Cai chỉ bắt đầu từ năm 1924. Việc khai thác khi đó do Công ty than chì Đông Dương tiến hành. Tuy nhiên, ngày 15/4/1926, công ty này sáp nhập vào Công ty Đông Dương than chì.

Năm 1925, than chì khai thác ở Lào Cai đạt 221 tấn, giá trị 230.000 francs. Trong 6 tháng năm 1926, xuất khẩu được 418 tấn.

Đến năm 1926, mới chỉ có 1 vỉa được khai thác, trữ lượng khoảng 25.000 tấn [5]. Từ năm 1926, hoạt động của Công ty Đông Dương than chì Lào Cai rất năng động. Sản lượng than chì tăng từ 221 tấn năm 1925 lên 492 tấn trong 6 tháng đầu năm 1926. Năm 1926, Barondeau, Giám đốc của Công ty dự đoán, sản lượng khai thác được trong tương lai có thể đạt từ 2.000 đến 3.000 tấn/năm [3].

Sản lượng khai thác than chì của tư bản Pháp ở Lào Cai từ năm 1924 đến năm 1927 được trình bày trong bảng 1.

Bảng 1. Sản lượng than chì khai thác ở Lào Cai (1924-1927) [8, tr. 6]

Năm	Sản lượng khai thác (Tấn)
1924	300
1925	221
1926	814
1927	350

Nghiên cứu về khai thác than chì ở Lào Cai trong năm 1924-1925, tác giả Tạ Thị Thúy cho biết: “Năm 1924, công ty Đông Dương Graphites sản xuất 90 tấn, 6 tháng đầu năm 1925, sản xuất 143 tấn, sang 6 tháng cuối năm, mỗi tháng khai thác được 60 tấn. Tất cả số quặng khai thác đều được sơ chế rồi đưa về

Pháp để chế lại tại một nhà máy của công ty ở Saint Quentin” [9, tr. 35].

Sản lượng sụt giảm năm 1927 được lý giải là do giảm quy mô khai thác để tái cơ cấu lại hầm mỏ và tập trung đầu tư xây dựng nhà máy xử lý quặng chì.

Than chì khai thác ở Lào Cai chủ yếu được xuất khẩu về Pháp. Nó được chuyên chở từ Lào Cai qua đường sắt đến cảng Hải Phòng, sau đó chất lên tàu. Tàu chở than chì xuất phát từ cảng Hải Phòng và cập cảng Havre, một trong những cảng hiện đại ở vùng Normandie thuộc Tây Nam nước Pháp.

Trong những năm đầu, khi nhà máy chưa thể xử lý được hết quặng than chì, một phần quặng thô được chở về nhà máy ở Gauchy để tuyển lọc. Nhà máy này có vai trò rất quan trọng trong việc tiếp nhận, xử lý quặng than chì khai thác từ Lào Cai.

Sản lượng than chì được khai thác và xuất khẩu đi các nước từ năm 1925 đến năm 1927 được trình bày trong bảng 2.

Bảng 2. Xuất khẩu than chì Lào Cai (1925 - 1927) [8, tr. 6]

Năm	Sản lượng khai thác (Tấn)
1925	221
1926	700
1927	350

Ngoài thị trường Pháp, than chì khai thác được ở Lào Cai, sau khi xử lý được xuất khẩu qua một số thị trường ở châu Âu và Mỹ: “Trong năm 1927, chúng tôi có một thị trường đầy thành công như thị trường Đức, Anh, Italy. Hiện nay, chúng tôi đang chiếm lĩnh cả thị trường Mỹ” [10].

Than chì xuất khẩu có nhiều dạng khác nhau: dạng bột dùng để sản xuất pin, dạng vảy dùng để sản xuất cực điện hoặc que hàn hoặc làm phụ gia sản xuất dầu bôi trơn, dạng vảy nhỏ để sản xuất chất chống cấu cặn cho nồi hơi.

Khi nghiên cứu về khai thác than chì năm 1928, tác giả chưa tìm được số liệu về sản lượng khai thác năm 1928. Theo tác giả, hoạt động khai thác năm 1928 đình trệ là do:

Thứ nhất, vốn của công ty đã sử dụng hết cho đầu tư xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì và mở rộng quy mô khai thác trong năm 1926 -1927.

Thứ hai, năm 1928 công ty rót vốn cho nhà máy đầu tư thêm một máy mới công suất 320 mã lực, nâng công suất xử lý quặng chì lên khoảng 300 tấn mỗi tháng [7].

Năm 1929, khủng hoảng kinh tế thế giới nổ ra đã gây thiệt hại lớn cho Công ty Đông Dương than chì Lào Cai, dẫn tới Công ty này buộc phải tuyên bố phá sản. Tất cả hầm mỏ, nhà máy bị đóng cửa, máy móc, thiết bị phải đem bán. Sau khi tuyên bố phá sản, Công ty Thảm viễn Đông (Société des tapis d'Extrême-Orient) đã mua lại Công ty Đông Dương than chì Lào Cai. Từ tháng 11/1929, nhà máy xử lý quặng mỏ của công ty đã phải ngưng hoạt động. Ngày 1/7/1930, Công ty buộc phải triệu tập cuộc họp bất thường của Hội đồng quản trị để tìm cách giải quyết khó khăn do cuộc khủng hoảng kinh tế gây ra. Trong cuộc họp, tất cả các thành viên đã thống nhất quyết định ngưng hoạt động hoàn toàn, tuyên bố phá sản và bán thanh lý mọi phương tiện thiết bị và cơ sở hạ tầng của công ty.

Gần một tháng sau đó, Tờ L'Éveil économique de l'Indochine, bình luận về vụ Công ty Đông Dương than chì Lào Cai: "Cuộc khủng hoảng đã gây ra một điều tồi tệ với một người và mang lại hạnh phúc cho người khác. Nếu chúng ta tiếc thương điều không may dẫn tới sự phá sản của Công ty Đông Dương than chì Lào Cai [...] thì chúng ta có thể chúc mừng Công ty Thảm viễn Đông đã tận dụng cơ hội này để mua lại cơ sở của nó với một giá rẻ mạt" [11].

3. Kết luận

Than chì là nguyên liệu quan trọng được sử dụng trong nhiều ngành sản xuất, như: sản xuất pin điện, ắc quy điện, bút chì. Trong những năm 20 của thế kỷ XX, Pháp và thế giới rất cần nguyên liệu than chì. Vì vậy, thực dân Pháp đã cho bọn tư bản tìm kiếm, khai thác mỏ than chì ở Lào Cai.

Để có thể điều hành hoạt động khai thác than chì ở Bắc Kỳ, Chính phủ Pháp cho thành lập Công ty Đông Dương than chì (trụ sở tại Pháp). Sau đó, trụ sở Công ty chuyển về Lào Cai để đẩy mạnh khai thác than chì nơi đây.

Để có thể khai thác và thu lợi nhuận tối đa nguồn lợi than chì, thực dân Pháp cho xây dựng nhà máy xử lý quặng than chì ngay bên bờ sông Nậm Thi, được trang bị máy móc, thiết bị hiện đại để chế biến than chì.

Trong suốt thời gian từ năm 1924 đến 1927, thực dân Pháp khai thác một sản lượng lớn than chì ở Lào Cai. Phần lớn than chì được khai thác chủ yếu xuất khẩu về Pháp, một phần xuất sang các nước Châu Âu và Mỹ.

Hoạt động khai thác than chì ở Lào Cai diễn ra mạnh mẽ trong những năm 20 của thế kỷ XX. Trong cuộc khủng hoảng kinh tế thế giới, tư bản Pháp dừng hoạt động khai thác than chì ở Lào Cai.

Lời cảm ơn

Bài báo là sản phẩm của đề tài khoa học và công nghệ cấp Đại học mã số ĐH2017-TN06-11 do tác giả là chủ nhiệm đề tài.

TÀI LIỆU THAM KHẢO/ REFERENCES

- [1]. T.T.Ta, "Economic guidelines and purpose of the French colonialists' appropriation and exploitation in Vietnam," *Historical Studies*, vol. 8, pp. 31-35, 2004.
- [2]. Mine de graphite de Laokay, *L'Éveil économique de l'Indochine*, 18 avril 1926.
- [3]. Société indochinoise des graphites, *L'Éveil économique de l'Indochine*, 23 janvier 1927.
- [4]. Société indo-chinoise des graphites, *L'Écho des mines et de la métallurgie*, 20 mai 1925.
- [5]. Société indochinoise des Graphites, *Le Temps*, 5 décembre 1926.
- [6]. "Indochinoise des Graphites (Société) (1925-1930): mines in Laokay (Tonkin), processing factory in Gauchy (Aisne)," Mise en ligne: 19 janvier 2014. [Online] Available: <http://www.entreprises-coloniales.fr/inde-et-indochine.html>. [Accessed 2 January 2020].
- [7]. Société indochinoise des graphites, *L'Éveil économique de l'Indochine*, 18 mars 1928.
- [8]. Industrie minière de l'Indochine française en 1927, *L'Éveil économique de l'Indochine*, p. 6, 23 décembre 1928.
- [9]. T.T.Ta, "Vietnamese industry during the French colonial exploitation period (1919-1930)," *Historical Studies*, vol. 6, pp. 31-37, 2007.
- [10]. Les Graphites de l'Indochine, *L'Éveil économique de l'Indochine*, 19 février 1928.
- [11]. L'usine Texor fait une belle affaire, *L'Éveil économique de l'Indochine*, 5 avril 1931.